

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Факультет №3
Кафедра педагогіки та психології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни Юридична психологія
обов'язкових компонент
освітньої програми першого рівня вищої освіти

за спеціальністю 081 Право
(слідча)

за темою –ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Харків 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.08.2020 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 3
Протокол від 25.08.2020 № 4

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 25.08.2020 № 4

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології
(протокол від 09.07.2020 №9)

Розробники:

Старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
ХНУВС, кандидат психологічних наук, доцент – Олена МАКАРОВА

Рецензент:

Професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС,
кандидат психологічних наук, доцент – Мілорадова Н.Е.

Тема № 5. Психологія особистості злочинця.

час проведення: 4 години

План заняття:

1. Поняття особистості злочинця.
2. Психологічна структура особистості злочинця.
3. Психологічні особливості неповнолітніх правопорушників.

Рекомендована література.

Основна

1. Бандурка А.М. Юридическая психология / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Х. : Титул, 2006. – 680 с.

Допоміжна

2. Бандурка О. М. Юридична деонтологія: підручник– Харків: Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.

Текст лекції

1. Поняття особистості злочинця

В окремому правопорушнику не можна абсолютизувати якісь злочинні його особливості. В той же час у кожного злочинця можливо виявити загальні риси, які характерні для всіх злочинців певної категорії. Тільки в цьому вигляді можливо розглядати термін «особистість злочинця».

У Кримінальному Кодексі України у частині 1 ст. 18 є таке визначення злочинця: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність». Отже, передбачається певна особливість особистості, яка виступає суб'єктивним елементом складу злочину.

Законодавець зобов'язує виявити особливості індивіда, при притягненні його до кримінальної відповідальності.

Вивчення особистості злочинця припускає наявність у ній двох великих підсистем, а саме:

Соціально-демографічна підсистема особистості злочинця включає: стать, вік, сімейний стан, освіту, професійну приналежність, рід занять, соціальне й матеріальне становище, наявність судимості (ін. зв'язків із крим. середовищем), виконання особистістю певних функціонально-рольових обов'язків.

Зрозуміло, що всі ці ознаки самі по собі (за винятком судимості) не можуть характеризувати конкретного суб'єкта як людину, обов'язково схильну до здійснення злочинів. Однак у комбінації з іншими особливостями її особистості вони дозволяють сформулювати про неї більш цілісне уявлення.

Наприклад, серед злочинців значно більше чоловіків, ніж жінок.

Найбільшою криміногенною активністю відрізняються представники вікових груп від 25 до 29 років, потім 24-літні, 17-літні й, нарешті, 45-літні.

Основне число таких злочинів, як убивства, навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, розбої, грабежі, крадіжки, зґвалтування, здійснюються особами до 30 років.

Багато з тих, хто робив хуліганські вчинки, розбійний напад, грабежі, крадіжки, часто міняли місце роботи, періодично мали тривалі перерви в трудовій діяльності. Найнижчий рівень освіти зареєстрований в осіб, винних у здійсненні насильницьких, насильницько-корисливих злочинів, хуліганських учинків; найбільш високий – у посадові злочини, розкрадання шляхом присвоєння, розтрата або зловживання довірою і т.д.

Усі соціально-демографічні ознаки, безумовно, мають тісний зв'язок з певними психологічними (соціально-психологічними) якостями людини, її психікою. Наприклад, низький рівень освіти багато в чому буває пов'язаний з невисоким інтелектом людини, а труднощі соціальної адаптації – з низьким рівнем її емоційної стійкості, підвищеною імпульсивністю, агресивністю, психопатіями характеру і т.д.

Соціально-психологічна підсистема особистості злочинця складається із чотирьох основних структурних елементів:

1) підструктура спрямованості - сукупність найбільш стійких, соціально значимих якостей особистості (світогляд, ціннісні орієнтації, соціальні установки, що ведуть мотиви і т.д.), пов'язаних із правосвідомістю людини;

2) підструктура досвіду, що включає знання, навички, звички й інші якості, які проявляються у виборі провідних форм діяльності;

3) підструктура психічних форм відбиття, що проявляються в пізнавальних процесах, психічних, емоційних станах людини;

4) підструктура темпераменту й інших біологічно, спадково обумовлених властивостей, які поряд із соціальними факторами впливають на формування характеру й здібностей людини.

Справедливо вважається, що основна відмінність особистості злочинця від особистості законослухняного громадянина полягає в негативному змісті ціннісно-нормативної системи, деяких стійких психологічних особливостей, комбінація яких має криміногенне значення й специфічне для злочинців. Сучасна кримінологія відкидає наявність у людини якихось особливих генетично запрограмованих схильностей до порушень закону, здійсненню злочинів. Але, ми не можемо ігнорувати окремі індивідуально-психологічні особливості, досить типові для деяких груп правопорушників у вигляді так званих психічних аномалій, тобто відхилень від середньої психічної норми, значною мірою пов'язаних з типом, властивостями нервової системи, які визначаються спадкоємними факторами.

Психічні аномалії поєднують таку сукупність психічних явищ, які перебувають між акцентуаціями особистості й психічними захворюваннями. Сюди ж відносять і такі розлади психіки, які пов'язані з алкоголізмом, наркоманією (токсикоманією). У певних (несприятливих, екстремальних) умовах психічні аномалії знижують опірність до впливу ситуацій (конфліктних); створюють перешкоди для розвитку соціально корисних рис особистості, особливо для її адаптації до зовнішнього середовища; послаблюють механізми внутрішнього контролю; звужують можливості вибору варіантів поведінки; полегшують реалізацію імпульсивних, випадкових, непродуманих, у тому числі протиправних, учинків. Усе це негативно позначається на розвитку особистості й може сприяти злочинній поведінці.

Таким чином, **психічні аномалії** – це розлади психічної діяльності, що не досягли хворобливого рівня, але які через певні особистісні зміни можуть приводити до форм поведінки, що відхиляється від норми. Але оскільки в таких осіб все-таки переважають нормальні психічні явища й процеси, вони у своєму переважній більшості працездатні, дієздатні й осудні.

Відповідно прийнятій Міжнародній класифікації психопатій, виділяються наступні три основні групи осіб, що проявляють психопатичні розлади: за збудливим, істероїдним й гальмівним типами, які можуть становити інтерес для юридичної психології:

Збудливі (афективні) форми психопатичних розладів характеризуються запальністю, дратівливістю, гнівом, імпульсивністю, афективно зафарбованими формами реагування навіть за незначних приводів, мінливістю настрою, підвищеною уразливістю, жорстокістю, схильністю до нагромадження негативних переживань, погано контрольованою розрядкою, що буває особливо помітним при здійсненні ними злочинів насильницько-корисливого характеру.

Істероїдна (істерична) психопатія - егоцентризм, демонстративна поведінка, театральність, «жадоба визнання», емоційна нестійкість, підвищена уразливість, запальність, особливо коли такого визнання не одержують. У спілкуванні з навколишніми такі люди нерідко проявляють брехливість, схильність до фантазування. Усе це створює особливий «малюнок» чинених ними злочинів проти особистості й власності, в основі яких лежать обман, шахрайство, навмисне введення в оману потерпілих.

Менш інших (у порівнянні з описаними вище) кримінальну активність проявляють особи так званого **гальмівного типу**, який поєднує астенічних, психастенічних і аутистичних (шизоїдних) психопатів. В осіб, що відрізняються психопатичними розладами астенічного характеру, переважають: загострена вразливість, підвищена стомлюваність, надмірна чутливість, сором'язливість, непевність у собі, відчуття власної неповноцінності.

У поведінці, думках Психастеніків домінують підвищена, тривожна помисливість, нав'язливі сумніви із приводу прийнятих рішень, власних учинків, нерішучість, особливо в ситуаціях невизначеності. Для них найбільш характерними видами протиправної поведінки можуть бути дії, спрямовані проти громадського порядку, відхилення від суспільно корисної праці, дезертирство (для військовослужбовців), а також самогубство. Крім того, вони можуть робити й злочини проти особистості, власності, сексуальні злочини, вибираючи для цього відповідний, більш «зручний» для себе тип жертви.

Аутистичні (шизоїдні) психопатичні розлади - замкнутість, відгородженість від навколишніх, підвищена чутливість, ранимость й у той же час емоційна холодність й відчуженість. Серед даної групи виділяються особи досить наполегливі в досягненні своїх цілей, що нерідко прибігають у конфліктних ситуаціях до агресивних, насильницьких, а часом і до жорстоких форм протиправної поведінки. Таким чином, серед тих, хто робить насильницькі, насильницько-корисливі злочини, ми нерідко бачимо осіб з рисами підвищеної агресивності, злобних і жорстоких за своїм характером і способом дій.

Формування особистості злочинця розглянемо на прикладі вивчення людей які скоїли вбивство.

Убивці в цілому належать до такої категорії людей, для яких вільна й самостійна адаптація до життя - це завжди проблема. Вони мають сильну психологічну залежність від іншої особи. Вихід з контакту з жертвою для них - практично неможливий спосіб поведінки.

Зазначена особливість формується в дуже ранньому віці як результат позиції, яку займає дитина (майбутній злочинець) у родині. Суть позиції - неприйняття дитини батьками, насамперед матір'ю.

Схема психологічного механізму вбивства (розроблена російським вченим О.Г.Самовічевим):

1. Мати (або особа, яка її заміщала) – життєзабезпечуючий фактор для дитини. Мати або не може, або не прагне, або не вміє вчасно й повно задовольняти потреби дитини, у першу чергу природні (у їжі, теплі, чистоті).
2. У результаті дитина опиняється в ситуації, хронічного дефіциту, постійного незадоволення потреб і постійно залежить від матері (біологічно і психологічно)
3. Ускладнення процесу набуття незалежності, самостійності і особистої автономії.
4. Уповільнення розвитку психічних функцій, засвоєння соціального досвіду.
5. Обмеження можливостей адаптації у різних соціальних ситуаціях при зміні обставин.
6. Формування комплексу неповноцінності.
7. Формування захисту від комплексу неповноцінності (демонстративна незалежність або залежність від ситуації).
8. Виникнення ситуації відмови (ситуація перед злочином)
9. Персоніфікація загрози життєво важливої цінності
10. Виникнення екстремальної загрозливої життєвої ситуації
11. Вбивство як дія, спрямована на збереження автономної життєздатності злочинця.

2. Психологічна структура особистості злочинця

Особистість злочинця характеризується сукупністю наступних ознак:

- 1) видом учиненого злочину – об'єктом злочинного зазіхання, тяжкістю й характером злочинних наслідків, чи зроблений злочин уперше, випадково, повторно або відбувається систематично рецидивістом;
- 2) формою провини, мотивом і метою злочину;
- 3) способом здійснення злочину як показником інтенсивності антисоціальної спрямованості злочинця;
- 4) ситуацією й приводом здійснення злочину;
- 5) наявністю обтяжуючих і пом'якшуючих відповідальність обставин;
- 6) відношенням злочинця до зробленого діяння – поведінкою злочинця після здійснення злочину (явка з провинною, відхилення від розслідування й суду, обмова невинних, допомога або протидія розслідуванню, поведінка під час відбування покарання).

Основа типології злочинців – ступінь їх десоціалізації, соціально-ціннісної поведінкової дезадаптації.

I. За ступенем соціальної дезадаптації можна розрізнати два типи особистості злочинця:

1. Антисоціальний тип – особи, що неодноразово робили злочини на базі стійкої антисоціальної спрямованості, тип «злісного» злочинця.

2. Асоціальний тип – особи, що вперше зробили злочин на основі загальної асоціальної спрямованості, несоціалізований, «менш злісний» тип злочинця.

II. На основі розвитку процесів психорегуляції виділяють тип особистості злочинця, що характеризується дефектами психічної саморегуляції, – особи, що:

- скоїли злочин уперше й у результаті випадкового збігу обставин;
- скоєний злочин суперечить загальному типу поведінки даної особистості, випадковий для неї, пов'язаний з окремими дефектами психічної саморегуляції.

Це особи, що не зуміли протистояти криміногенній ситуації; їхніми особистісними особливостями є низький рівень самоконтролю, ситуативна обумовленість поведінки.

Тип злочинців з дефектами саморегуляції підрозділяється на чотири різновиди:

- а) особи, що допускають злочинну недбалість, бездіяльність;
- б) особи, що роблять злочини в результаті надзвичайної самовпевненості;
- в) особи, що роблять злочини в результаті сильного хвилювання й у відповідь на неправомірні дії інших осіб;
- г) особи, що роблять злочини в силу підвищеної ситуативної дезадаптації;

III. За змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості особистості різняться наступні групи злочинців:

1. Злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю.

Ця група злочинців зазіхає на основне надбання суспільства – розподіл матеріальних благ відповідно до кількості і якості витраченої праці. Тут виділяються чотири підгрупи:

- а) корисливо-господарська підгрупа злочинців (фальсифікація товарів, ігнорування оподатковування, ліцензування і т.д.);
- б) корисливо-службова підгрупа злочинців (розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, обман клієнтів, вимагання хабарів);
- в) злодії – особи з корисливими зазіханнями, пов'язаними з таємним викраденням майна (крадіжки);
- г) шахраї (підробка документів, облудне вимагання й т.п.).

2. Злочинці з антисоціальною корисливо-насильницькою спрямованістю – особи з корисливими зазіханнями, з'єднаними з насильством над особистістю (насильницьке вимагання, грабежі, розбійний напади).

3. Злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю – особи із у край зневажливим відношенням до життя, здоров'я й особистій гідності інших людей.

У цій групі виділяються наступні чотири підгрупи:

- а) хулігани;
- б) злісні хулігани;

в) особи, що заподіюють збиток честі й гідності особистості шляхом образ і наклепу;

г) особи, що роблять агресивно-насильницькі дії проти особистості (убивства, зґвалтування, заподіяння тілесних ушкоджень).

Усі прояви поведінкового регресу індивіда пов'язані з його випаданням з руслу соціокультурних стандартів.

Слід також розрізняти особистість злочинця-індивідуаліста й особистість злочинця – члена злочинної групи. В останньому випадку істотним кримінально-значимою ознакою злочинця є його груповий статус, рольова функція в злочинній групі.

Кожний з наведених типів злочинців має своєрідну «схему особистості» – специфіку потребово-мотиваційної спрямованості, інтелектуальних, вольових, емоційних і інструментально-поведінкових властивостей.

Отже, особистість злочинця – це сукупність негативних соціально значимих якостей злочинця, що проявляється в конкретному злочинному діянні.

Типологія особистості злочинця.

У психології відомі різні підходи до типізації особи злочинців. Дослідження особи злочинця передбачає виявлення типового, визначення критеріїв градації кримінальних типів, установлення особливостей у кримінальних відносинах. Розробляючи типологію осіб, що вчинили злочини, можна використати різні підстави, критерії (правові, соціальні, психологічні) або типоутворюючі ознаки: ступінь суспільної небезпеки; психологічні особливості; спрямованість протиправних дій; зміст, глибина і стійкість криміногенної мотивації; головні властивості характеру; психічні аномалії, рівень соціальної адаптації, криміногенного зародження). Класифікація може бути зроблена і за суб'єктивною стороною вчиненого і навіть за окремим складом злочинів особливої частини кримінального кодексу. Все це залежить від того, як тонко зауважив Г.М. Міньковський, що, для чого і як має вивчатись.

У науковій і навчальній літературі наводяться різні класифікації злочинців:

- за соціально-демографічними ознаками (стать, вік, освіта) – чоловіки, жінки, неповнолітні; різноманітні вікові категорії, зокрема 18–24, 25–29, 30–49 і понад 50 років; з початковою, середньою, вищою освітою;

- за ознаками соціального становища і роду занять – робочі, службовці, працівники сільського господарства, військовослужбовці, працівники сфери торгівлі, приватні підприємці, студенти, фермери, безробітні, пенсіонери;

- за ознаками місця проживання і тривалості проживання – житель міста, селища міського типу, села; місцевий житель, мігрант, переселенець;

- за інтенсивністю і характером злочинної діяльності – повторність, рецидив (спеціальний або особливо небезпечний), у складі групи чи організованого злочинного угруповання;

- за станом особи в момент вчинення злочину – у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, під час відбування покарання у виправно-трудовій установі тощо;

■ за видами вчиненого злочину – злодії, грабіжники, вбивці, гвалтівники, хулігани, хабарники тощо.

Найбільш відомою типологією є поділ (див. рис. 1):

1) *За ціннісно-орієнтаційною деформацією особистості злочинця.*

Асоціальний тип злочинця(менш злісний) відзначається несформованістю у людини позитивних ціннісних орієнтацій, позитивних соціальних установок, які не лише впливали б на його поведінку, а й утримували від можливої протиправної поведінки у складних, часом конфліктних ситуаціях.

Антисоціальний тип (злісний) притаманний професійному злочинцю, який виявляє постійну готовність до злочинів, до злочинної поведінки. Як правило, ці люди неодноразово скоювали злочини і мають стійкі підсвідомі кримінальні спонування.

2) *За об'єктом посягання, характером злочинних дій, виділяють три великі типологічні групи злочинців:*

- корисливі;
- насильницькі;
- корисливо-насильницькі.

Корислива категорія злочинців, які посягають на матеріальні блага суспільства й окремих громадян, поділяється на види: а) корисливо-господарські злочинці(незаконне підприємництво, ухилення від сплати податків, фальсифікації товарів і т. д.); б) корисливо-службові злочинці(хабарництво, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, обман споживачів і т. п.); в) крадії, розкрадачі(корисливі посягання на чужу власність); г) шахраї (підробка документів, грошових знаків та ін.); ґ) ненасильницькі вимагачі.

Корисливо-насильницька категорія злочинців характеризується поєднанням корисливих посягань із насиллям над особистістю. Виділяють чотири види корисливо-насильницької категорії злочинців:

- а) грабіжники;
- б) учасники розбійних нападів;
- в) насильницькі вимагачі(рекетири);
- г) убивці з корисливою метою.

Насильницька категорія злочинців, яка відрізняється агресивною, антигуманною спрямованістю до життя, здоров'я і особистої гідності інших людей, це:

- а) хулігани;
- б) злісні хулігани;
- в) особи, які посягають на честь і гідність особистості шляхом образи і наклепу;
- г) особи, які здійснюють агресивно-насильницькі дії проти особистості — вбивства, зґвалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень та ін.

3) *За характером, ступенем суспільної небезпеки злочинні типи поділяються на:*

- *випадковий тип*, об'єднує людей, які вперше вчинили злочин через випадкові обставини при загальній соціально-позитивній спрямованості особистості;

- *ситуативний тип* особистості злочинців, які вчинили злочин під впливом несприятливих умов формування їх особистості, проте в загальному їх характеризують більше позитивно ніж негативно;

- *нестійкий тип*, до нього відносяться особи, які також вчинили злочин вперше, але які допускали раніше різні правопорушення, аморальні вчинки;

- *злісний тип*, який включає осіб, які неодноразово здійснювали злочини, у тому числі раніше засуджених за це;

- особливо-небезпечний тип особистості злочинців, яких визнано небезпечними або особливо-небезпечними рецидивістами за вчинені важкі злочини.

4) *За суб'єктивною стороною в залежності від форми провини*

- навмисно скоєний злочин;

- необережно скоєний злочин.

4) Під час дослідження психологічних особливостей осіб, що здійснили різні злочинні діяння, привертає увагу така інтегративна якість особистості як *соціальна адаптивність*, яка впливає на поведінку людини в різних, у тому числі і в кримінальних ситуаціях.

В основі соціальної адаптивності міститься психічна адаптація людини „як результат діяльності цілісної саморегулюючої системи, активність якої забезпечується не просто сукупністю окремих компонентів (підсистем), а їх взаємодією і „співдіянням”, які породжують нові інтегративні якості, які не характерні окремим предметам, що їх утворюють. Саме тому осіб, що здійснюють злочини, умовно можна поділити на дві великі групи, два основних типи:

- соціально-адаптивний тип особистості;
- соціально-дезадаптивний тип, з виділенням проміжних варіантів особистості.

1. *Соціально-адаптивний тип* відрізняється високим рівнем нервово-психічної, емоційно-вольової стійкості, протистоянням до стресів, до тривалих психофізіологічних перевантажень, стеничним типом реагування в складних, критичних ситуаціях, розвиненими адаптивними властивостями нервової системи: силою, рухливістю нервових процесів. Ці якості можуть посилюватись добре розвиненим інтелектом, що дозволяє суб'єкту успішно освоювати той чи інший спосіб здійснення злочинів, гнучким мисленням, кмітливістю, прагматичним здійсненням злочину, але і пізніше у ситуаціях активної протидії зусиль правоохоронних органів. Такі особи часто мають досить широке коло інтересів (і не тільки у кримінальній сфері), добру пам'ять, розвинену увагу та уяву, загострене сприймання.

Такий тип особистості розповсюджений серед тих, кого вважають професійним злочинцем, хто є лідерами злочинних груп, активними учасниками здійснення групових злочинів, керівниками різних організованих бандитських формувань. Якщо застосувати цю типологію, тоді можна сказати, що високий рівень соціальної адаптивності відрізняє перш за все осіб, яких віднесено до злісного і особливо небезпечного кримінального типу.

Завдяки своїй соціальній „мімікрії”, швидкому пристосуванню до змін, які відбуваються в суспільстві, представники названих вище злочинних типів для своєї користі здатні вміло добувати різні переваги, блага, присвоюючи

незаконним шляхом великі матеріальні засоби. Названі вище якості особистості дозволяють їм довше за інших правопорушників залишатись невпійманими.

2. *Соціально-дезадаптивний тип* особистості злочинця. Такі особи відрізняються перш за все своєю низькою емоційно-вольовою стійкістю, зниженим опором до стресу, невротичними симптомами, психічними аномаліями, розладами, психопатичними особливостями особистості, недостатньо високий інтелект, слабо розвинені прогностичні здібності. Крім того, поведінка таких суб'єктів здебільшого буває зумовлена досить примітивними потребами (проводити час в постійних розвагах, які супроводжуються вживанням спиртних напоїв, наркотиків). А оскільки такі потреби не завжди можуть бути задоволені, все це сприяє появі у них неконтрольованого стану фрустрації, підвищеної агресивності, які проявляються при здійсненні різних злочинів насильницького характеру, починаючи від звичайного хуліганства і закінчуючи більш небезпечними злочинними діями, актами вандалізму, розбійними нападами.

Низький рівень соціальної адаптації можна спостерігати у осіб, яких в кримінології вважають нестійким, а також ситуативним типом злочинців, які часто опиняються у владі обставин, якими їм важко управляти, зберігаючи потрібну емоційно-вольову стійкість, самоконтроль за своїми діями і поведінкою. Можна вести мову про проміжні або змішані типи, бо у осіб, що вчинили злочин (маємо на увазі законослухняних громадян) в різній мірі сформовано різні компенсаторні властивості особистості, які дозволяють підтримувати певний рівень соціальної адаптації в різних ситуаціях.

3. Психологічні особливості неповнолітніх правопорушників

Більшість злочинів здійснених неповнолітніми, має вікову мотиваційну специфіку. Злочини здійснюються на підставі пустування, помилково зрозумілої романтики, пристрасті до мандрівок, прагнення до самоствердження і таке інше.

Психологічна ломка перехідного віку, не сформованість стійких моральних позицій, висока податливість до групового впливу, імпульсивність – все це поведінкова основа підліткового віку, яку треба урахувати в роботі з неповнолітніми.

Треба бачити і таке, що від 60% до 70% злочинців-рецидивістів почали свою злочинну діяльність саме у підлітковому віці.

Фізіологічна перебудова організму підлітка пов'язана перш за все з загостренням уваги до статевих-сексуальних питань. При оптимальних умовах виховання вказані особливості можуть бути нейтралізовані відповідною соціально-позитивною діяльністю. При неблагополучних соціальних умовах ці особливості як би мовити “каналізують” погані звички і поведінка приймає негативну спрямованість.

Динамізм психічної діяльності підлітка в однаковій мірі робить його податливим як в край соціально позитивних, так і в край соціально негативних впливів.

Загальновідомо, що у людському житті є ряд переломних моментів. Однак, саме важким з них є етап підлітково-юнацький. Це коли людина у 14-16 років вже не дитина, але ще і не доросла. Цей вік так званого *соціального імпритінгу* – підвищеної вразливості до всього того, що робить людину дорослою.

Для протиправної поведінки неповнолітніх є характерний особливий її вид, а саме – *делінквентність* (від лат. “delinquens” – здійснення проступку). Це є різновидність девіантної (відхиляючої) поведінки, яка детермінована педагогічною занедбаністю, невихованістю, відсутністю культури, психічними аномаліями (ригідність, неадекватність реакцій, негнучкість поведінки, схильність до афективних реакцій).

Делінквентна поведінка в значній мірі обумовлена поганим родинним вихованням, гіперопекою дорослих, вкрай жорстоким зверненням, неблагосприятливим впливом мікросередовища та іншим.

Першим проявом цієї поведінки є пропуски занять у школі, бійки з однолітками, дрібне хуліганство, зухвальна поведінка в загальних містах, крадіжки велосипедів тощо.

Своєчасне неприпинення цих дій веде до закріплення їх у поведінкові стереотипи, які екстраполюються у антисоціальні прояви та далі в стійку протиправну поведінку.

Серед неповнолітніх правопорушників підлітків які відрізняються стійкою антисоціальною спрямованістю поведінки, на рівні статистики відмічається 10-15% від усього контингенту підлітків-злочинців.

Більш поширеною є категорія підлітків з нестабільною антисуспільною спрямованістю в поведінці. Таких підлітків нараховується від 50% до 70%.

До третьої групи належать підлітки з нестабільною суспільною спрямованістю, які однаково підвласні як позитивним, так і негативним соціальним впливам та які здійснюють злочини по недомислюванню. Їх нараховується 20-30%.

Основними засобами боротьби з підлітково-юнацькою злочинністю є не пряме втручання на підставах так званої парної педагогіки – “добрий – паганий”, а вплив на неповнолітнього через референтну для нього групу. Тому слід особливу увагу приділяти включенню юнаків та дівчат у соціальні групи позитивної спрямованості.

Контрольні запитання:

1. Які Вам відомі теоретичні підходи до проблеми особистості злочинця?
2. Що є головним у визначенні особистості злочинця та злочинної поведінки?
3. Що відноситься до психологічної структури особистості злочинця?
4. Які існують методи запобігання підлітково-юнацькій делінквентності?